

A TÁRSADALOM ÉS AZ ÁLLAM FUNKCIONÁLIS SZEMLÉLETE.

A dologfogalmaknak relációfogalmakká való átváltozásáról szóló tanítás a kritikai idealizmus ismeretelméletének meglehetősen feltárt fejezetei közé tartozik. «Nem lehet kétséges, hogy a természettudomány arra törekszik és kell is törekednie, hogy a merev és szilárd *dolgokat* mindinkább feloldja, azokat mint törvényszerűen keletkező és elmúló folyamatokat fogja fel s ez nem jelent egyebet, mint hogy a dologfogalmakat, amennyire csak lehetséges, relációfogalmakká változtassa át — így ír Heinrich *Rickert* Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung című alapvető művében (2. kiad., 69. 1.), amelyben e problémának Dingbegriffe und

Relationsbegriffe címen külön fejezetet szentel. A problémát Ernst Cassirer dolgozta fel kimerítően Substanzbegriff und Funktionsbegriff című 1910-ben megjelent munkájában. A matematikai és természettudományi fogalomképződésnek részletes elemzése után Cassirer a következő eredményhez jut el: «Az ismeret analízise határozott alaprelációkban ér véget, amelyek minden tapasztalat tartalmi álladéka nyugszik. Tovább, mint ezen általános vonatkozásokig, a gondolat nem képes visszahatolni, mert maga a gondolkodás és a gondolat tárgya is csak azokban lehetséges». (410. 1.) «Az identitás, amely felé a gondolat tovahaladva törekszik, nem végső szubsztanciális dolgok identitása, hanem funkcionális rendek és hozzárendelések identitása.» (431. 1.)

De a funkcionális szemlélet a gyakorlati ember gondolkodásában, a mindennapi ember világnézésében is úgyszólván teljesen felváltotta a szubsztanciális szemléletet. Ahol a régiek kompakt *dolgokat*, szubsztanciákat láttak, ott ma folyamatokat, relációkat, funkciókat látunk. Valaha egy ország «kincseiről» beszéltek, ma ennek az országnak «világgazdasági helyzetéről» szólunk; a *pénzgazdaság* szubsztanciális koncepciója helyet engedett a *hitelgazdaság* funkcionális elgondolásának. Azt az utat, amelyet valaha az aranypénz tett meg egyik kereskedő kezéből a másikéba, egyik országból a másikba, ma a hitelrelációk megváltozását, a funkcióösszefüggést szimbolizáló *váltó* teszi meg. Az ismeretelméleti spekuláció tehát olyan fejlődésre mutatott rá, amely az európai kultúrközösség életében: elméletben és gyakorlatban egyaránt történetileg konstatálható.

Az ismeretelméleti kutatásnak ezen eredményeit az *új osztrák iskola* törekedett értékesíteni a társadalomtudományi és államtudományi fogalomképződésre vonatkozó vizsgálódásaiban. *Kelsen* normatív jogtana és *Sander* jogtapasztalat-elmélete két élesen különböző irányban viszik keresztül az ismeretelmélet gondolatmenetét. A két gondolkodó elmélete ennek a centrális problémának focusából ismerhető meg legteljesebben.

Minthogy pedig *Kelsen* a problémával részletesen foglalkozik a társadalomtudományi fogalomképződésre való vonatkozásban is, ellenben *Sander* elmélete kizárólag a jogtudományi és jogi fogalomképződésre van tekintettel, *Kelsen* gondolatmenetét a probléma társadalomtudományi vonatkozásainak szentelt I. szakasz alatt, míg *Sander* teóriáját a probléma jogtudományi vonatkozásainak szentelt II. szakasz alatt fogjuk tekintetbe venni.

I.

Der sociologische und der juristische Staatsbegriff (1922) című könyvében *Kelsen* hosszú fejezeteken keresztül foglalkozik a társadalomtudomány metodológiájával. A szociológiában *Kelsen* szerint egy *normatív tendencia* konstatálható és ezt a tendenciát *Kelsen* kétségenkívül helyesli. «A társadalmi alakulatoknak és különösen az államnak normatív karaktere a legtöbb szociológiában világosan — habár legtöbbször nem kifejezetten elismerve és pszichológisztikus álöltözetben — kifejezésre jut.» (46. 1.)

A szubsztanciafogalomnak funkciófogalommá való feloldásáról szóló tannak a társadalomtudományi fogalomképződésre való átvitelét *Kelsen*

a *Durkheim* elméletének bírálatánál fejt ki legvilágosabban. A társadalom *Durkheim* szerint egy tagjaitól különböző új pszihikai lény, egy különfajú pszihikai individualitás. A törzs egészen másként gondolkodik, érez, cselekszik, mint tagjai tennék, ha izolálva volnának. Ehhez a tanhoz kapcsolja *Kelsen* a maga, jellegzetességükben leginkább kidomborodó megjegyzéseit. «Annak a ténynek az ismerete, hogy az egyes emberek más magatartást tanúsítanak, ha egymással kapcsolatban állanak, mint ha izolálva lennének, egy kritikátlan hypostazálás ismert útján egy az embereken kívül álló szociális realitás felvételéhez vezet. A *funkció* különbözősége a feltételek különbözősége mellett a *szubsztanciák* különbözőségévé, különböző «dolgokká» lesz.» (53. l.) «Ha az ember a szociálisról ugyanazt a realitást vagy létezőmódot állítja, amely az emberek akaratfolyamataié, amelyektől pedig az függetlennek tételeztetik fel, akkor megoldhatatlan ellenmondásba kerül. Mert akkor a szociális egyrészt csak az emberek aktusaiból áll és másrészt azoktól mégis független valami. Az ellenmondás azonnal feloldódik, ha a szociális alakulatok objektivitását mint bizonyos normák vagy normakomplexumok objektív érvényét ismerjük meg, amelyek emberi magatartást szabályoznak, vagyis tartalmazzak, amikor is ezeknek a normáknak az érvénye független az emberek tényleges magatartásától, amely a normákkal ellentétes lehet anélkül, hogy a normák érvénye — az ő specifikus létezésük — ezáltal át lenne törve.» (54. l.)

Világos, hogy *Kelsen* szerint a társadalomtudomány szubsztanciafogalmainak funkciófogalmakká való átalakítása egyértelmű a valóság-tudományi szemléletnek normatudományi szemléletté való átalakításával, a *realitásnak gondolt* társadalom fogalmának egy *normakomplexumnak gondolt* társadalom fogalmává való átváltoztatásával.

«A törzsakarát vagy a vele azonos szociális alakzat époly kevésbé realitás a természet értelmében, mint a törzstag. Ép abban rejlik a fikció, hogy ezeket a normatív gondolatdolgokat ugyanarra a síkra projiciálják, amelyben az individuális akarás empirikus lelki-folyamata lefut ... A törzsakarát egy normarendszer, egy rend, a törzstag — a fizikai személy — egy részrend.» (73. l.)

Még világosabb kifejezésre jut *Kelsen* gondolatmenete a jogtudományi szubsztanciafogalomra vonatkozó fejtegetéseiben, ahol az állam fogalmát az atom, éter, tömeg és erő fizikai fogalmaival állítja analóg kapcsolatba. «Az állam is, mint a jog egységét biztosító princípium, ehhez viszonyítva nem valami reális dolog, azaz nem osztozik a jognak, mint egy rendezett egésznek (a természet realitásától különböző!) realitásában, hanem csupán egy a jog egységét és ennyiben realitását lehetségessé tevő kategória, gondolatbeli alkotás.» (214. l.) «Az államfogalomnak ezt az elképesztő analógiáját a természettudomány alapfogalmaihoz csak az teszi nehezzé és egyelőre némileg homályossá, hogy az államnál *kettős* hypostazálás csúszik bele a dologba: amennyiben az a jog realitásából a természetébe helyeztetik át, természeti valóságnak tekintik.» (215.l.)

Bármily hatalmas tisztító hatása van is *Kelsen* éles logikával felépített gondolatrendszerének, a filozófiailag csak némiképen is iskolázott gondolkodás előtt nem lehet kétséges, hogy *Kelsen a normativitás gondolatát túlfeszítette*. Ép a most kiemelt eredményei elméletének olyan következ-

menyeket rejtenek magukban, amelyek ugyanennek az elméletnek a szempontjából is megdöbbenőek. Tudvalevő, hogy *Kelsen* egész tudományos működése alatt a leghevesebben küzdött az empirikus-kauzális szociológiai módszer és a normatív jogászai módszer éles szétválasztásáért. De ha most *Kelsen* arra a megismerésre jutott, hogy voltaképpen a társadalomtudománynak helyes módszere is a normatív szemlélet, akkor először is a társadalomtudományi és jogtudományi szemlélet azonosságát kell hirdetnie, másodsor pedig a két tudományt egyáltalában csak mint különböző normarendszereket vizsgáló tudományokat lehet megkülönböztetnie.

Egyébként a normatív szemlélet kiterjesztése a társadalomtudományra első pillanatra úgy tűnik fel, mint ennek a módszernek egy újabb térhódítása.

A normalogikának ez a győzelme azonban pyrrhusi győzelem. Erről meggyőződhetünk, ha a *Kelsen* által túlfeszített gondolatot még tovább feszítjük. A társadalom nem realitás, hanem normarendszer — mond *Kelsen*. Most gondoljunk egy pillanatra az ú. n. állati társadalmakra, pl. a méhek, hangyák államára. Nem lehet vitatni, hogy ezekre is alkalmazhatjuk *Kelsen* logikáját egy bizonyos határig. A méhek állama tehát nem realitás, hanem rend. Csak az a kérdés, hogy *norma-rend*, *norma-rendszer-e*? A sejtállam nem realitás, hanem rend. A faóriás és a kúszónövény kapcsolata, a parazitaság és a szimbiózis nem realitás, hanem rend. Vezessük végig a gondolatot: az erdő nem realitás, hanem rend; a fa nem realitás, hanem rend; a vegyi elem nem realitás, hanem rend; a világ nem realitás, hanem rend.

Azonban bizonyosan nem *normarendszer*.

A dolgoknak relációkká, a szubsztanciáknak funkciókká való átváltozása egyértelmű a tapasztalt világ *racionalizálásával*. A tapasztalat mint egy meghódításra váró tartomány kerül el az előretörő megismerés előtt. És a matematikai természettudományok győzelmének titka valóban az, hogy ennek a tapasztalati világnak alogikus részét mindinkább vissza tudták szorítani, mind mélyebb és mélyebb rétegeket tudtak leemelni erről az alogikus tömegről s a szubsztanciafogalom teljes feloldása egyenlő a *logos panarchiájával*. A természettudományi fogalomképződés konstrukciói — mint tiszta logikai tartalom — teljesen visszaszorítanak a tapasztalat alogi-kumát. A természettudománynak ez az előlegezett diadala példája annak, hogy mily erősen *hisz* az ember a Mindenség abszolút racionabilitásában.

Az atom, az éter, a tömeg és az erő természettudományi fogalmi merő idealitások, merő *logikum*. Még pontosabban szólva: a természettudományi tapasztalat alogikus anyagát e fogalmak tökéletesen kimerítik: a természettudomány által vizsgált valóság tartalmában az alogikus anyag és a funkciófogalmak és sorozattörvények logikuma abszolút reciprocitás-ban vannak.

A természettudományi szubsztanciafogalmaknak rendfogalmakká való *befejezett* átalakítása tehát végeredményben annyit jelentene, hogy a természettudományos *valóság* megszűnt természettudományi *ismeretprobléma* lenni, hogy a természettudományi megismerés céljához érkezett. Nem *hatotta át* a természetet — ez egy lehetetlen gondolat — azonban célszerű fogalomrendszerrel, egy tökéletesen kiépített fogalmi világgal, tehát egy

ideavilággal teljesen uralkodik a természeti realitás világa, mint ismeret-tárgy felett.

Azt látjuk tehát, hogy a természettudományos szubsztanciafogalmak átalakulása rendfogalmakká a természettudományi tapasztaláson belül a *loosnak* és az *alogikumnak*, a logikailag érintett és a logikailag még érintetlen anyagnak egymással való küzdelme: az ismeret harca egy bizonyos ismeretlennel, a *logos* küzdelme egy bizonyos *alogikum* tökéletes átfogásáért.

Amikor ellenben *Kelsen a realitásnak gondolt* társadalom funkció fogalmává oldja fel, akkor nem lehet szó a társadalomtudományi tapasztalat világának pusztá racionalizálásáról, mert hiszen az a normarendszer, amivé a társadalmi realitást feloldotta, *maga sem tiszta logikum* — mint amilyenek a matematikai természettudomány rendfogalmai — hanem maga is logikai formából és alogikus anyagból álló ismerettárgy, amelynek problémája egy lépéssel sincs közelebb a megoldáshoz, mint a realitásnak gondolt társadalom problémája.

A társadalmi normák problémájának jogosultsága vitán felül áll, ámde a társadalomtudomány elsőrendű problémafeltevése *nem a társadalmi normák, hanem a társadalom realitásának*, létezésének problémája. Bizonynyara el fog érkezni egykor a társadalomtudomány is a maga rendfogalmaihoz és sorozattörvényeihez, de ezek semmi esetre sem lesznek a normalogika törvényei. Lehetetlen ez azért, mert *a normafogalomban az alogikus anyag szerepe époly kevésbé van még feloldva*, mint a társadalom szubsztanciafogalmában, holott a természettudományos funkciófogalmakban épen az a fontos, hogy az alogikus anyag szerepét az ismerettárgyban feleslegessé tesszik, mert egyáltalában nem szorulnak többé a tapasztalat igazolására.

Kelsen közel áll ahhoz — és több oldalról érte is ezert támadás — hogy a *normarendszer*, különösen a jogrendszer értelmét megengedhetetlen módon *logizálja*. Azonban, mint fentebb láttuk, *Kelsen* maga is hangoztatja a jognak *realitását*. Lehetetlen is fel nem ismerni, hogy a társadalmi normák rendszere vagy a jogrendszer nem keresztül-kasul *logikai* valami — amint keresztül-kasul *logikum* az atom, éter, tömeg és erő — hanem a logikai megérintettség tekintetében tökéletesen egysorban áll a természet-tudomány *szubsztanciafogalmaival*.

Arra a következtetésre kell tehát jutnunk, hogy a *realitásnak gondolt* társadalom fogalmának egy *normarendszernek gondolt* társadalom fogalmává való feloldása — eltekintve attól, hogy a társadalomtudomány eredeti problémaelgondolásával ellenkezik anélkül, hogy azt feleslegessé tenné — a természettudományi szubsztanciafogalmaknak relációfogalmakká való feloldásával egyáltalán semmi hasonlóságban nincsen, mert ez utóbbiaknál épen nem arról van szó, hogy a *realitás normává*, hanem hogy *logikum má* — *logikailag tökéletesen átfogottá* — legyen, ami pedig azért lényeges különbség, mert a *norma* fogalma és a *logos* fogalma egymástól lényegesen különbözik.

Kelsen megoldása époly messze esik a természettudományos szubsztanciafogalmak funkciófogalmakká való feloldásának teljesítményétől, mint a társadalmi normák vagy a jogszabályok a *tiszta lógóستól*.

Önként következik a mondottakból az is, hogy a természettudományos szubsztanciafogalmak feloldásának a normalogika területén *épen a*

normafogalom feloldása felelne meg. Egy keresztül-kasul logikai fogalomvilágnak, amely bár maga a reális, tapasztalt *létezésből* semmit sem tartalmaz, de mégis intencionálisán a *létezőre* vonatkozik, nyilvánvalóan egy olyan fogalomrendszer felel meg a másik szférában, amely bár maga a saját — logikai — érvényességétől különböző érvényességből, normativitásból mitsem tartalmaz, de mégis intencionálisán erre a saját érvényességétől különböző normativitásra vonatkozik. A *tiszta logosnak* funkciója úgy a létezőn, mint a logikaitól különböző bármely más érvényességen csak egy lehet.

Azonban, mint mondtuk, a társadalomtudományi problémaelgondolás nem a normatív elgondolás. Az a felfogás, hogy a társadalom *szabályozott összeműködés*, *Stammler* Wirtschaft und Recht-jének gondolatmenetében gyökerezik. És a szabályt, a rendet, amely az összeműködést szabályozza és rendezi, *egészen kritikátlanul és mintegy magától értetődőleg a logikaitól különböző rendnek, cselekvési normának tekinti ez a felfogás. Az eredeti társadalomtudományi problémafelvetéshez híven azonban a társadalmi normákon túlra, a társadalomnak pusztán logikai rendjére, a társadalom realitására, a társadalomtudományi tapasztalatra kell irányozni a kutatást.* És fel kell vetni a «normatív tendencia» képviselőivel szemben a kérdést, hogy a társadalomnak az a rendje és szabálya, amelynek csak egy kiragadott példája a *munkamegoszlás*, hogy tehát a munkamegoszlás rendje a logikai rendtől különböző *norma-e* valóban vagy pedig a társadalomnak pusztán logikai rendje épúgy, mint ahogy *Newton* törvényei a természetnek *tiszta logosa?* Vájjon a munkamegoszlásnak öntudatlanul és minden szubjektivitástól teljesen függetlenül érvényesülő — és pedig az állati társadalmakban is, sőt *az élők társadalmaiban kivétel nélkül egyetemesen érvényesülő* — rendje milyen, a logikaitól különböző érvényességet tartalmaz még a társadalomtudományi tapasztalatra vonatkozó intencionalitásában, amely megkülönböztetné ismeretelméleti értékét a természet logikai rendjének fogalmától?

Az eredeti problémabeállításban haladó társadalomtudománynak — a társadalomtudományi realitás sajátosságából folyó metodológiai különállását fenntartva — ugyanazt a harcot kell megvívnia az alogikus anyaggal, amelyet a végső diadal mind jogosabb reményével vívnek évszázadok óta a természettudományok.

A szociális atomig és éterig, a társadalomtudomány rendfogalmáig és sorozattörvényeiig talán még messze út és nagy küzdelem van hátra. Ebben a harcban pedig első hely illeti meg a pontos megfigyelésre és bármily csekély jelentőségű, de *exakt törvények* felkeresésére irányuló részletkutatást. Megkönnyítheti és megrövidítheti azonban a küzdelmet egy olyan ismeretelmélet, amely a természettudományos fogalomképződés eredményeit helyesen értékelni, ismeretelméleti értelmüket teljesen felfogni és egy más tapasztalati szférában is értékesíteni tudja. Ámde ugyanezt a küzdelmet meg is nehezítheti az elhamarkodott általánosítás és a pár pillanatig «elképesztő analógiák» cselvetése. Az ismeretelmélet igazságai látszólag szürkék úgy, mint a matematikáéi, de csakúgy, mint ezek, kikerülhetetlenek és egy nagyon jelentéktelennek látszó ismeretelméleti tévedésen épúgy hajótörést szenvedhet és porrá zúzódhatik a legbüszkébb gondolatpalota, mint egy történelmi korszak egész dicsősége.

II.

«A jogeljárás tana hosszú időn keresztül hamupipóke volt testvérei között. Ma egyenjogú nővér. De holnap talán a jogeljárás tana a jogtudományok királynője lesz vagy épen maga az objektív jogtudomány . . . *Sander* úgy beszél, mint beszélhet csata előtt a győzelmében egészen biztos hadvezér!

Kelsen funkcióelméletének bírálatánál láttuk, hogy ő a szubsztanciális államszemléletet úgy akarja funkcionálissá átalakítani, hogy a társadalmat realitás helyett normarendszerként fogja fel. Megjegyeztük, hogy ez nem az igazi funkcionális szemlélet, mert hiszen a norma époly merev szubsztanciális alogikum, mint a realitás. Másrészt *Kelsenben* kétségtelenül nagy a hajlandóság a jog *logizálására*. *Sander* szerint már most ez a kettő egyenesen összefügg. Szerinte a *Kelsen-féle* normatív jogszemlélet (a «jog normativitásának dogmája») nem egyéb, mint logikai természetjog (a tudomány, mint jogforrás dogmája»). Ez azért nagyon érdekes, mert egyrészt azt mutatja, hogy *Sanderben* milyen eleven a funkcionális szemlélet, másrészt pedig azt, hogy *Kelsennél* egy alapjában helytelen konstrukció mellett is hogyan tör keresztül a funkcionális szemlélet lényege a jogrendszer *logizálásában*.

Sander olyan eredeti és új beállításokkal operál, hogy felfogását röviden és közérthetően ismertetni meglehetősen nehéz. *Jogtapasztalat — jogeljárás — tényálladékfunkció — az illetékesség, mint a jog noetikum axiómája*: ezek az egyelőre exotikusan ható fogalmak *Sander* elméletének alapkövei.

Jogtapasztalat. Szakítani kell végre azzal az előítélettel — mond *Sander* —, hogy csak a természettudomány ábrázolja a tapasztalat szféráját. Ellenkezőleg *tapasztalat* minden értelemrégió, amely tér-időbeli tényekre vonatkozó jelentésösszefüggést fogát. (Kelsens Rechtslehre, 1923.; (ezentúl K.) 84. 1.) A jog *szuverén tudatszféra*, «alany-tárgyviszony», amelynek alanykorrelátuma az «államszervek», tárgykorrelátuma a tényálladékok. (K. 89. 1.) A jogtapasztalat tehát nem azt jelenti *Sander*nál, hogy a jog tapasztalható, hanem ellenkezőleg azt, hogy *a jog maga tapasztalat!* «Jogtapasztalás nem az államszervek aktusainak tapasztalása a jogtudomány által, hanem a tényálladékok tapasztalása az államszervek aktusai által.» (Staat und Recht als Probleme der Phänomenologie und Ontologie; (ezentúl Ontologie.) Zeitschrift für öffentliches Recht IV. 1924. 178. 1. jegyz.)

Jogeljárás. Ez a jogtapasztalat egyenlő a jogeljárással. A jog *Sander* szerint *jogeljárás*; ez a dinamikus elem tanításában, szemben a *Kelsen-féle* normalogika statikájával. Az eljárás, mint kontinuálisan tovahaladó tényálladékteremtés, a jogi dinamika alapfunkciója, mely áthatja az egész jogrendszert. Lépcsőzetesen fölé- s alárendelt eljárásokban születik az egész jogrendszer. (Das Faktum der Revolution und die Kontinuität der Rechtsordnung. 1919.) A jogeljárásban a világ, mint a jogilag jelentős tényálladékok világa áll előttünk. A jogeljárás a lét felfogásának, konstitúciójának egy szuverén metódusa. (Zur Methodik der Rechtswissenschaft. Kantstudien XXVIII. 1923. 288., 295. 1.)

Tényálladékfunkció. A jogtapasztalat a jogeljárás szintéziseiben megy végbe. Ez a szintézis köznapri nyelven annyit jelent, hogy az államszerv

jogilag felismer valamely tényt s *ezáltal* azt *tény álladókká* téve beleiktatja a maga *jogítéletébe*, ami alatt törvényt, bírói ítéletet, végzést stb., szóval az összes jogi aktusok lényegét kell érteni. A jogtétel funkciója a tényálladékfunkció. Ez tehát annyit jelent, hogy valamely tény azért tényálladék, mert van egy jogtétel, amelyet az államszerv arra alkalmazni fog. Hogy érzékeltessük a *tapasztalatszerűséget* és ezzel *Sander* intencióját, azt mondhatjuk: az államszerv a jogtételen keresztül látja a világot, a jogtétel az a szemüveg, amelyen keresztül a pusztá tényt *jogilag jelentős tényálladéknak* ismeri fel, a jogtételen keresztül való nézés ad tényálladékszint a pusztá ténynek; a pusztá tény *tényálladékmisége* tehát a jogtétel funkciója.

Az illetékesség, mint a jog noetikus axiómája. Eddig azt mondta *Sander*, hogy a tényálladék a *jogtétel* funkciója. De ez nem nagyon illik bele felfogásába, hiszen a jog szerinte *eljárás*, nem jogtétel. A következőkben azt látjuk, hogy a *jogtétel* valami különös metamorfózis útján *Sandernál* voltaképpen beleolvad az *illetékes államszerv* fogalmába. *Sandernál* tehát a tényálladék tulajdonképpen az *illetékes államszerv* funkciója. *Az illetékesség noetikus axiómája* azt jelenti, hogy a jogtapasztalat abban különbözik a természettudományi tapasztalattól, hogy míg ennek alánya a *megismerő emberi ész általában*, addig- a jogtapasztalás alánya, tehát az, aki *tapasztal* a jogtapasztalásban, kizárólag az *illetékes államszerv*. Minden tény csak *egy bizonyos államszervre való vonatkozásában* jogilag jelentős tény; az illetékes államszertől elszakított tényálladék — a tényálladék «an sich» — egyáltalában nem is tényálladék. Minden tény a jogban «államszervkoordinátákra» van relativizálva. (K. 138. 1.) Az anyagi és alaki jog szétszakítása ép ezért helytelen, mert hiszen minden jogilag jelentős tény egy olyan koordinációba tartozik, amely nemcsak az «anyagi», hanem az elhanyagolt «alaki» jogkoordinátát is átfogja. Ezeknek az alaki koordinátáknak egysége: a *jogeljárás fenntartása* és ez az *állam*. Az állam, mint a *jogeljárás fenntartása*, a jog pozitívítását konstituálja, szimbóluma a *jogidőnek*, a jog dinamikájának. (K. 14.1—142. 1.)

A jogtapasztalat és a jogeljárás elméletének exotikumát tehát teljesen megszűnteti és *Sander* felfogását teljesen megvilágítja a következő meghatározása: Jog a reálítéleteknek az az összefüggése, amely az illetékesség axiómája alatt áll. (Kantstudien XXVIII. 310. 1.) A jogtétel fogalma így teljesen beleolvad az államszerv, az illetékesség fogalmába. *Sander* szeméi előtt most már csak *államszervek* és *tényálladékok* vannak, amelyeket az *illetékesség* noetikus axiómája kapcsol össze jogeljárássá, jogtapasztalattá. Ez a jog. Világos, hogy *Sander* az ellenkező hibába esik, mint az általa támadott jogdogmatika, amely szerinte csak az *anyagi* jogot vette figyelembe. Kétségtelen, hogy viszont *Sander* csak az *alaki jogmomentumokra* helyezi a súlyt: az államszerv, illetékesség és tényálladék teljesen felemészti a jogtételt. *Sander* a normával együtt az anyagi jogot, *sőt a jogtételt általában* kivetette jogszemléletéből. Szerinte most már az illetékesség nem *egy*, hanem *a* lényegmomentuma a jogaktusoknak általában. Minden adaequat, mert «illetékes» objektív jogaktus — és más, mint «illetékes» objektív jogaktusok nincsenek — már «jogerős» is. (Ontologie 176—177. 1.)

Térjünk most már át *Sander* államszemléletére. A jogtapasztalat-

elmélet számára, mint láttuk, az állam a *jogeljárás megmaradásának alap-tétele*: «A jogjelenségek minden változásánál megmarad az állam és az ő jogformája változhatatlan». (Die transzendente Methode der Rechtsphilosophie und der Begriff des Rechtsverfahrens, 1920). *Cohen* szerint a szubsztancia egy x egy y-hoz. (Logik der reinen Erkenntnis 2. kiad. 245. 1.) *Sander* számára az állam egy tényállás egy eljáráshoz; minden tényálladék egy *térpont* egy *államponthoz*. A funkcionális szemlélet lobogóját *Sander* már az *Alte und neue Staatsrechtslehre* című értekezésében (1921) kitézte: «Ez a reláció: állam-jog, egy speciális esete ennek a relációnak: szubsztancia-funkció». Az állam és jog relációjának problémájával foglalkozik *Sander* kritikai jellegű hatalmas könyve, a *Staat und Recht* (1922) is.

Sander egyik tévedése az, hogy a jogot a jogeljárással azonosítja, A jog azonban nem azonos az eljárással. Az eljárás időben és térben lefolyó folyamat. Az eljárást pusztán logikai funkcióként építeni nem lehet felfogni, mint a jogi normarendszert. Kétféle «következést» ismerünk: az *időbeli* és a *logikai* következtetést. Az időbeli következtetés törvénye a *kauzalitás*, a logikai következtetés törvénye a *logikai törvény általában*. A funkcionális szemlélet lényege az, hogy az időbeli következtetés alogikumát, kiszámíthatatlanságát át akarja hatni a logikai következtetés tiszta logosával. A funkció olyan logikai következtetés, amelynek kapacitása átfogja s ezzel legyőzi a valóság kiszámíthatatlanságát. Ehhez olyan *fogalmak* kellene, amelyekben mintegy *in nuce* egybe van foglalva a kauzális és a logikai következtetés törvénye. Ilyenek a természettudományi funkciófogalmak. Az erő, éter, atom fogalmaival a természet kauzalitását (időbeli összefüggését) logikailag tudjuk ábrázolni (logikai funkcióösszefüggéssé tesszük). Erre a célra úgy a *Kelsen-féle normatív szemlélet*, mint pedig a *Sander-féle jogeljárás szemlélet* alkalmatlan. Az egyik norma nem logikailag következik a másik normából (az alkotmányból nem következik logikailag, hogy *milyen* törvényeket alkosson a törvényhozás; a törvényből sem következik logikailag, hogy milyen ítéletet hozzon a bíró, mert úgy az alkotmánynak, mint az egyszerű törvénynek megvannak a maga széles *latitude-jei*, amelyeken belül számtalan *valóságtényező* determinálja a törvény vagy ítélet létrejöttét). S az egyik eljárás nem logikai funkciója a másik eljárásnak. Azzal tehát, ha az államot nem valóságnak és nem is normarendszernek, hanem a jogeljárás fennmaradásának, a jog kategoriális alaprelációjának fogjuk fel, *nem az államot tettük funkcióösszefüggéssé*, hanem az állam totális jelentéséről leválasztottunk egy mesterséges jelentésmetszetet, amely sem a jognak, sem az államnak egész jelentéstartalmát nem képes ábrázolni. Ezért alkalmatlan arra, hogy az állam és jog kauzális elemeit, pozitivitását és az ezzel kapcsolatos kiszámíthatatlanságát, logikai ábrázolhatatlanságát, szubsztancialitását legyőzze. Ez csak olyan jelentésösszefüggésnek sikerülhet, amelynek igazi funkciófogalmi az *egész* jelentéstartalmat kimerítik, hacsak *bizonyos perspektívából* is. A jogeljárás, a jogtapasztalat, az illetékesség, a tényálladékfunkció fogalmi azonban az állam és a jog jelentéstartalmát sem a jogtudomány, sem az államtudomány szempontjából nem merítik ki, hanem csak egy rendkívül szűkkörű, mesterségesen konstruált, teljesen önálló és ezért lényegében hasznavethetetlen perspektívából világítják meg azt, amely perspektívának határait ép a jog-

eljárás a jogtapasztalat, a tényálladékfunkció és a noetikus axióma műfogalmi szabják meg.

Sander másik tévedése az, hogy a jogot tapasztalatnak mondja. A jogtapasztalás, amelyet *Sander* helyesen látott meg a jogeljárásban, *nem meríti ki* a jog értelmét. A jog valóságának lényege nem a *tapasztalás*, hanem az *akarat*. A jog a maga pozitivitásában sokkal bonyolultabb jelenség, hogysen akár a tiszta normalogika síkján, akár pedig a jogeljárás és jogtapasztalat fogalmaival ábrázolható volna.

Az még nem *«tiszta jogtan»*, ha a pozitív jog gazdag jelentéstartalmából egy-egy önkényesen kiválasztott homogén jelentésmetszetet lehasítunk és most már csakis ezt a szegényes abstrakcióterméket vagyunk hajlandók jognak tekinteni. Egy egészen önkényesen megválasztott nézőpontból esetleg nagyon éles mesterséges megvilágításba hozhatjuk vizsgálódásunk tárgyát, de egészen másnak fogjuk azt látni, mint a nappal természetes világításában. *Kelsen* és még inkább *Sander* eljárása tehát, akik nem *akarják* meglátni a jognak saját konstrukcióikon túlmenő jelentéstartalmát, olyan, mint azé az emberé, aki azt vitatná, hogy a festmények igazi szépségét csak éjszaka, acetilénvilágításban lehet élvezni. Lehetetlen, hogy ennek a különcknek a kedvtelése igazi művészethez vezessen, de époly lehetetlen, hogy a pozitív jog jelentésével kiáltó ellentétben álló önkényes jogszemlélet egészséges jogtudományt eredményezzen. Ép az ifjúosztrák iskola egy kiváló tagja, *Verdross* mutatta ki a nemzetközi jog problémáján, hogy *Sander* jogszemlélete milyen hamar csődöt mond, ha ki vesszük a pozitív jog valóságának szabad levegőjére. (Alfred *Veridross*: Die Einheit des rechtlichen Weltbildes, 1923. 86—97. 1.)

Aki *Sander* legterjedelmesebb művét, a Staat und Recht-et végigolvasta, aki végigkövette *Sandert* azon az óriási kritikai műveleten, amelyet az államtudomány *metajurisztikus* elemeinek felderítése és kiirtása érdekében végzett, az állandóan érezni fogja, hogy *Sander* jogszemlélete a jogtudomány horizontját milyen rettenetesen leszűkíti. A jog a szó szoros értelmében mint akaratfolyamatok, etikai-politikai posztulátumok, motívációsorok és normák kaotikus tömegéből kiboncolt preparátum, mint leszűrt habja a számunkra otthonos valóságóceánnak, mint valamely igen bonyolult szövedéknek homogén részstruktúrája tűnik fel előttünk, amelyet azért kellett leválasztanunk az egészről, mert összefüggéseikről fogalmunk sem volt és most már sohasem lehetünk biztosak afelől, hogy az egész komplex szövedék struktúrája hol köti alá, fogja át és tör bele a mi óriási munkával megtisztított homogén struktúránkba. A jogszemléletnek ezt az öncsonkítását nem lehet pregnánsabban jellemezni, mint azzal, hogy *Sandernak az a jog, az az állam, ami a jogban tapasztalat, eljárás és illetékesség*. *Sander* szemlélete annyival szűkebb a jogtudomány igazi szemléleténél, amennyivel szűkebb, halványabb, szegényesebb ez a három vezérszó a pozitív jog gazdag jelentésénél.

Windelband azt mondja, hogy *Diderotnak* kameleonszerű zsenije volt. *Sandernak* is megvan az a tulajdonsága, hogy elméleti pozícióját folytonosan változtatja, felfogását folytonosan továbbformálja és alakítja, egészen ellentétes végletekhez érkezik, talán anélkül, hogy betűszerinti ellenmondásba keverednék.

Mert *Sandernak* magának is észre kellett vennie, hogy jogszemlélete milyen szegényesen szűkkörű a pozitív jog valóságához képest, amely a jog minden magyarázójának szeme előtt lebeg. Das Recht als Sollen und das Recht als Sein című értekezésében (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie XVII. 1923.) még a régi államszemléletet hangoztatja: «A jogerő csak egy (rövidítő) szimbóluma a jogeljárnak, a jogeljárnak megmaradásának, az államnak». (51. 1.) De már érzi, hogy a racionális (normalogika) és empirikus (szociológiai) jogelmélet között elfoglalt és néhány mesterséges fogalom beretvaélén lebegő álláspontjából ki kell törnie valamelyik irányban. És *Sander* az empirikus irányt választotta: «a jogkategóriák csak változatai a «kategóriáknak»; a jog empirikus létezését jelző jogkategória: az «állam» csak funkcionális analogonja a természet empirikus létezését jelző természettudományi kategóriának: a szubsztanciának. (43. 1.)

Azóta *Sander* a fenomenológiai és ontológiai államszemlélet különbségének felhasználásával maga is beismerte, hogy az állam sokkal gazdagabb jelentésű valami, mint a jogeljárnak fennmaradása. Csak ahhoz ragaszkodik — és manifest ellenmondás nélkül mást nem tehet — hogy a jogszemlélet számára az állam nem az igazi (ontológiai) állam, hanem annak csak egy (fenomenológiai) nézése. Most már azon van, hogy a saját maga által a jogszemléletből kidobott «metajogi» elemeket ábrázolja a jogi fenomenológiában s így fenomenológiai álöltözetben visszacsempéssze jogszemléletébe, így szerinte a *hatalom* méta jogi tényét a jogtudatban az *illetékesség* szimbolizálja! És végül *közvetve* elmondja a *saját* jogszemléletének kritikáját: «Jog tehát csupán egy metodikus fikció útján nyert abstrakcióalakzat», amit fenntartás nélkül kell aláírunk akkor, ha a *Sander-féle* «jog»-ról van szó! (Ontologie 167., 178., 179. 1.)

III.

Rickert helyesen mutat rá, hogy a funkcionális szemlélet sohasem *felülről*, hanem mindig *alulról* tör át az egyes tudományokban. A társadalomtudományban és a jogtudományban is a legfelső fogalom, a társadalom és az állam fogalma, sokáig megmaradhat dologfogalomnak, mialatt az alsóbb fogalmak fokozatosan funkcionálizálódnak. így lehetséges az, hogy habár úgy *Kelsen*, mint *Sander* koncepcióját el kellett vetnünk, mégis elismerjük, hogy ép az ifjúosztrák iskola jogszemlélete határozottan funkcionális irányú. A természettudományi fogalomképződéssel egyenrangú funkcionális szemléletet ugyan nem sikerült elérniök, de a helytelen alapfelfogás dacára ráléptek arra az útra, amely a funkciófogalmak eléréséhez vezet. Ne felejtjük el, hogy a természettudományok is milyen viszontagságos utakon, hány hibás alapfelfogás árán és ellenére értek el a maguk — ma sem tökéletes — funkcionális szemléletéhez. Az alapfelfogás helytelenségének konstatálása után a *részletekben* fogjuk megtalálni az igazi funkcionális fogalomképződés nyomait. Igazi eredményeket az ifjúosztrák iskola persze csak a jogtudomány terén ért el, hiszen a társadalomtudomány területére csak alkalmilag tett kirándulást.

Fenn kell tehát tartanunk, hogy a társadalom *Kelsen-féle* funkció-

nális szemlélete egészen helytelen. Igazi funkciószemlélet ellenben a társadalomra vonatkozóan a *statisztika* szemlélete, amely — persze csak egy perspektívából — sikeresen nézi a társadalomban egybefogott számtalan individualitást pusztán matematikai tényezőnek. Igen erős a funkcionális szemlélet a gazdasági, üzleti élet terén. (A részvény, a kereslet, a váltoárfolyam stb. igen magasfokú funkciófogalmak.) Funkcionális fogalomképződés a társadalomszemléletben, amikor a társadalmi kooperáció a személyi alárendelések (rabszolgaság, jobbagyság) rendszeréből átmegy a szerződéses munkakötelezettségek rendszerére. (V. ö. *Simmel: Die Philosophie des Geldes, passim.*)

Igazi funkcionális fogalomképződés a jogban az *abszolút* jogoknak (amelyek «dologi hatállyal ragadják meg a javakat», vagy «a személyt a maga egészletességében állítják bele a jogviszonyba» feloldása *relatív* jogokká (kötelmekké, amelyek végső sorban mindig pénzben, tehát számszerűen — racionálisan — kifejezhető kártérítési kötelezetre fordulnak át). Igazi funkcionális fogalomképződést látunk napjainkban a *valorizációs joggyakorlat kifejlődésében*, amely nem egyéb, mint elismerése annak, hogy a pénzegység *nem merev szubsztanciális identitás, hanem változó érték-funkció*. Funkcionális fejlődés minden olyan elméleti vagy gyakorlati törekvés, amely az egész jogrendszer homogeneitását, racionális kultúráltságát, korrelativizálását célozza. (Ide sorozhatunk oly különböző vonatkozású mozgalmakat, mint a közigazgatás államosítása), a «polgári törvényhozás nemzetközi egyenlősítése» (hasonló vagy azonos polgári, kereskedelmi, váltótörvénykönyv, perrend különböző országokban, Népszövetség!)

Ebben az értelemben az ifjúosztrák iskolának a funkcionális fogalomképződés terén nagy érdemei vannak. Az alapkonstrukció — véleményünk szerint — az új osztrák iskola képviselőinél hibás, nem tökéletes. De ez nem akadályozza annak, hogy részletmunkájukban élve él és elevenen lüktet a funkcionális szemlélet metódusa. Ne felejtjük el, hogy az emanációs és az éterrezgési fényelméletek metodológiai iránya ugyanaz, bár végleges tudományos értékük nagyon különböző és hogy *Tycho de Brahe* ugyanakkor még fenntarthatónak vélte a ptolemaiosi naprendszer elméletét, amikor *Kepler* már *Kopernikusra* esküdött. Az alapkonstrukció hiányossága tehát éppen nem zárja ki a funkcionális szemlélet érvényesülését a részletekben.

A hibás alapkonstrukció kifogásának fenntartása mellett nyomatékosan rá kell tehát mutatnunk arra, hogy például *Kelsen beszámítási elmélete* (Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1911. passim), a szuverenitásnak a legfőbb normarendszer fogalmával való azonosítása (Das Problem der Souveranität, 1920.), nemkülönben az objektív jog összes problémáinak a *jogtétel tanára* való visszavezetése és az alanyi jognak a tárgyi jog reflexeként, relációjaként való felfogása a funkcionális jogszemléletnek igen magas fokát jelentik. Ugyanezzel a fenntartással el kell ismerünk, hogy igazi funkcionális szemlélettel van dolgunk akkor, amidőn *Henrich* az államterület jogfogalmát az államszemély lokális hatáskörével azonosítja s ezzel az államterület jogfogalmát gyökeresen *racionalizálja*. (Walter *Henrich: Theorie des Staatsgebietes entwickelt aus der*

Lehre von den lokalen Kompetenzen der Staatsperson, 1922.) Legdiadalmasabb azonban a funkcionális szemlélet *Merkl* «lépcsőelméletében». Az egész jogrendszer homogén struktúrájú lépcsőzet gyanánt áll itt előtünk s a lépcsőfokok: alkotmánytörvény, törvény, rendelet, ítélet, végzés, végrehajtási jogcselekvény. Nagyvonalú kísérlet ez az összes — oly különböző — jogi jelenségeknek egyetlen funkcióösszefüggésben való összefoglalására, valamennyinek a *jogtétel*, az *objektív jog* közös nevezőjére való relativizálására. (Die Lehre von der Rechtskraft entwickelt aus dem Rechtsbegriff, 1923.) Végül ugyanennek a funkcionális szemléletnek eleven erejével rajzolja meg *Verdross* a «jogi világkép» körvonalait, amint azt a *Kelsen-féle* iskola látja. (Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung, 1923.)^a

Mindezekből a kísérletekből azt látjuk, hogy nem abban áll a funkcionális szemlélet, hogy *Kehen* normának vagy *Sander* tapasztalatnak *nérÁ* a jogot, hanem abban, hogy mindketten arra töreksenek, hogy a jog világát *racionalizálják*. Ez a tendencia minden leplezés dacára keresztültör a «*normalogikában*» épügy, mint a «jog *noetikus* axiomájában». Így az ifjúosztrák iskola teóriáiban eleven funkcionális szemlélet érvényesül, habár abban a tekintetben, hogy *miben áll jogszemléletének funkcionalitása*, az iskola tévedésben van. A jog világának racionalizálásában van a funkciószemlélet jelentősége, feladata, jövője. S tegyük hozzá: a természet, a társadalom és a jog végső irracionabilitásában van minden funkciószemlélei határa.

Horváth Barna.

¹ A jogelméleti funkcionalizmusra nézve v. ö. még *Kehen*: Allgemeine Staatslehre, 1925., *Marát*: Substanz und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie, 1925. c. könyvét, amelyek a jelen tanulmány *megírása* után jelentek meg.

* Beszámoló egy tanulmányút tapasztalatairól.